DE GESCHIEDENIS DER LUTERSCHE GEMEENTE IN BERBICE

III (*slot*)

DOOR

B. DE GAAY FORTMAN

Eerst 15 Februari 1764, dus tien maanden na de vorige, was er weer kerkeraadsvergadering in Berbice. Schirmeister was overleden; Abbensets en Buse waren alleen. De opstand was zoo goed als gedempt. Kolonel De Salve, die 1 Januari met 6 transport-schepen en 600 man troepen uit Holland was aangekomen, had het Luthersche predikantshuis als woning gekozen, terwijl de kerk tot hospitaal was ingericht. Er waren in het geheel een 800 soldaten in de kolonie, voor het grootste deel Lutherschen, en al zou de landmilitie op den duur vertrekken, er was toch alle reden om aan de toekomst der gemeente niet te twijfelen. Dit werd naar Amsterdam bericht met verzoek een „bequaam en moderaat” leeraar voor de gemeente in Berbice te beroepen.

Tot dit laatste was het consistorie niet bereid, omdat ds. Muller verklaard had genegen te zijn weer als predikant naar Berbice terug te keeren. Maar anderzijds was men ook niet ingegaan op het verzoek van den predikant om zijn belangen voor te staan bij directeuren der kolonie, die verklaard hadden het verzoek van ds. Muller om vergunning tot vertrek naar Berbice te zullen overwegen, indien twee afgevaardigden van het consistorie hun dat verzoek kwamen doen. Naar Berbice schreef de directie echter 9 Juli 1764, dat zij „loueerende de attentie van dezen kerkenraad” gaarne een nieuw beroep zouden goedkeuren.

Ds. Muller beijverde zich den indruk te vestigen, dat hij niet vrijwillig de kolonie verlaten had, maar op last van den gouverneur had moeten vertrekken. Hierdoor heeft het jaren en jaren geduurd, vóór Berbice weer een predikant had. De gemeente daar stelde zich op het standpunt, dat zij vacant was, terwijl het con-

sistorie na lange aarzeling er meer en meer toe neigde den band tusschen ds. Muller en de gemeente niet voor doorgesneden te houden. Nu waren de stukken, die de predikant overlegde, ook wel geschikt om niet-ingewijden aannemelijk te maken, dat hij gedwongen was geweest de kolonie te verlaten. Maar alle desbetreffende verklaringen waren afkomstig van personen, van wie de gouverneur zich in arren moede had ontdaan na hun volstreckte weigering om tot verdediging der kolonie mee te werken. Zoo hadden op 20 September 1764 voor notaris Willem Decker te Amsterdam het kerkeradslid Eckardt en de gemeenteleden Christiaan Friderich Köhler, deurwaarder, en Jan Adam Schneyder, plantagedirecteur, verklaard „voor de oprechte waarheit”, dat ds. Muller zijn leeraarsambt in Berbice „getrouwelijk heeft waargenomen en met alle vlijt en vigilantie heeft behertigd, ten genoegen van het grootste gedeelte van de gemeente” en gelijk het een leeraar betaamt had geleefd en de liefde en achting van de gemeente tot zich getrokken had. Verder: „dat den requirant niet uit eigen beweeging of motive, direct noch indirect, uit de gemelde Colonie is gegaan, maar in teegendeel, dat den Requirant ter oorzaake van de alomme bekende rupture in gedachte colonie is heen gegaan op expresse ordre door den Heere Gouverneur en Raaden van gemelde Colonie aan Capitijn Rameloo, die met zijn schip daar lag, gegeven, aan wiens scheepsboord den requirant zich met de 3de getuige en andere bevond, gelijk ook zij, getuigen, en veele andere, zo van hunne Gemeente als anderen, met een algemeen paspoort alle zijn heengegaan of hebben moeten heengaan om te obedieeren aan de ordre van welgemelde Heer Gouverneur en Raaden, zijnde hun, getuigen, gemeente gints en herwaarts verspreid, eenige hier en andere naar Curaçao, Isequebo en andere plaatsen, zodat er maar zeer wijnige personen van hunne gemeente in gemelde Colonie zijn gebleeven; hebbende zij getuigen niet zonder groote aandoening gehoord, dat er nogthans werd voorgegeeven, dat den requirant uit eigen motive uit gemelde colonie was weggegaan of weggelopen, 't welk is een verregaand lasterlijk voorgegeeven, ten eenenaal verzonnen en strijdig met de waarheit”.

Deze verklaring is denzelfden dag voor „burgemeesteren en regeerders der stadt Amsterdam” beeëdigd.

Een tweede verklaring, die ds. Muller kon overleggen, was 25 Mei 1763 op Curaçao geteekend door ds. Van Petersom Ramring, W. van Lentzing ¹⁾, ouderling Schweitzer, Albert Tjärkt Öhlrichs,

¹⁾ De officier der burgermacht W. van Lentzing, directeur der plan-

gezworen landmeter, den voorzanger Dibbern, den chirurgijn Cornelis Koevoets, en het bovengenoemde drietal, waarin eveneens goed getuigenis van ds. Muller gegeven werd en op het gedwongen vertrek gewezen werd.

De derde verklaring was van ds. Ramring, geteekend te Doesburg 3 Mei 1764. Daarin wordt nog gezegd, dat ds. Muller „ziek en doodelijk zwak” was, toen hij eerst op 't schip van kapitein Laurentze gebracht werd, en „eenigszins bij krachten gekomen zijnde” aan boord van de „Berbice Welvaaren” overging, welk schip hij op order van het Hof van politie had moeten verlaten om te repatriëren.

Michiel Rameloo verklaarde 7 Juli 1764, dat de burgers moesten repatriëren „van wegens gebrek aan provisie” ¹⁾, en ten slotte was er een verklaring van Eckardt, Köhler, Schneyder, J. H. Bahr, plantagedirecteur, J. R. D. Molwitz en Catharina Pronk-Van Weeningen van 6 Augustus 1764, bevestigende, dat ds. Muller op order van den gouverneur was vertrokken.

Het mag voor het minst groote verwondering baren, dat onder hen, die zoo goed getuigenis gaven van leven en arbeid van ds. Muller, ook voorkomen de ouderlingen Eckardt en Schweitzer, die door hun onderteekening van de notulen der kerkeradsvergadering van 3 Januari 1763 gansch anders daaromtrent verklaard hadden.

Het Amsterdamsche consistorie had meer redenen dan de onzekerheid omtrent ds. Mullers gedrag om weinig voortvarend te zijn in de uitvoering der nieuwe opdracht. Ten slotte waren het toch maar twee personen, Abbensets en Buse, die de opdracht verstrekt hadden, en bovendien was het niet waarschijnlijk, dat in de tegenwoordige omstandigheden spoedig zich iemand zou beschikbaar stellen. 17 October 1764 schreef het consistorie dit alles naar Berbice.

tage Antonia, wordt bij Netscher eenige malen (blz. 196, 198, 202, 211, 401) genoemd als een bijzonder gehaat slavenhouder en een lafhartig soldaat.

¹⁾ Het bevel, dat de gezworen klerk Jan de Vrij Jacobszoon aan kapitein Rameloo overbracht, luidde:

„Eerzaeme Capitiijn!

Bij den Hove van Politie deeser Colonie is goed gevonden en gearresteerd, dat UE. met Uw schip Berbice Welvaaren zult blijven leggen in deese colonie voor de mond der rivier Canje, om dezelve te dekken tot nadre ordre, mits UE. zich kan en moet ontlasten van alle burgers en persoonen, die zich binnen Uw scheepsboord bevinden, om te repatriëren, dezelve latende overgaan op de scheepen van de capitijns Kok [Cock?] en Pijnappel”.

Ook ds. Muller schreef daarheen, 30 October 1764. Hij richtte zijn brief „aan de heeren ouderlingen, en alle perzoonen van de Evangelisch-Luthersche gemeente in Berbice”, dus niet aan den kerkeraad. Zooals hij in Amsterdam gebeten was op ds. Klepperbein, was hij dat op „de(n) valsche(n) Abbensets” en Buse, die met dezen één lijn trok, in de kolonie. Eerst zegt hij in den brief, dat hij zal terugkomen, tenzij de gemeente eenparig mocht besluiten een anderen predikant te beroepen, want opdringen wil hij zich niet, als hem dan maar zijn salaris tot zijn ontslag wordt betaald, en aan het slot dreigt hij met een proces, wanneer men hem niet bij een eenparig besluit terugroept.

Meer dan een jaar na de vorige vond 16 April 1765 weer een kerkeraadsvergadering in de kolonie plaats. Met Abbensets en Buse was ouderling Schweitzer weer aanwezig. De vergadering werd bij afwezigheid van ouderling Beudiker uitgesteld, maar ook de volgende, van 23 April, kwam om dezelfde reden niet tot besluiten. Alleen zou den gouverneur verzocht worden om teruggave van het kerkgebouw, dat eerst als hospitaal en vervolgens „tot meerdere dingen” was gebruikt. Ofschoon men zich voornam over 4 à 6 weken weer te vergaderen, heeft de volgende vergadering eerst 29 Maart 1767 plaats gehad.

Gebeurde er dus al dien tijd niets bijzonders in de kolonie, het Amsterdamsche consistorie bleef het druk hebben met de zaak van ds. Muller. 18 September 1765 was hij ter vergadering en deelde hij mee naar Berbice te zullen gaan, als men hem / 1500.—, de helft van zijn achterstallig salaris, betaalde en voor het overige borg bleef, en anders vroeg hij ontslag, omdat hij in Duitschland een beroep kon krijgen. Het consistorie weigerde in deze zaak te treden.

Te Silbitz in Pruisen werd ds. Muller beroepen, maar hij wilde blijkbaar dit beroep niet aannemen, vóór hij formeel in Berbice ontslagen zou zijn. Hij maakte de zaak aanhangig bij den koning van Pruisen, wiens gezant bij de Staten-generaal Thulemeyer 4 October 1765 ds. Klepperbein bezocht en tegenover dezen herhaalde ds. Mullers eisch: ontslag als predikant in Berbice en ten minste / 1500.— achterstallig salaris. Verder bemoeide zich met de zaak Elberfeldt, de resident van den Pruisischen koning in Amsterdam, en zelfs liet de voorzittend burgemeester dier stad Klepperbein en Bon bij zich komen, en hij deelde hun mee, dat Thulemeyer zich tot de Staten-generaal had gewend. Het aan den burgermeester daarop gezonden bericht bevat een uitvoerige uiteenzetting van hetgeen de Amsterdamsche Luthersche gemeente

voor die te Berbice had gedaan met de slotsom, dat geldelijke aansprakelijkheid daaruit niet afgeleid kon worden. Ook de directie der kolonie vroeg bericht van het gebeurde.

Verder hoort men niet van dit ingrijpen, en toen ds. Muller 4 December 1765 alweer in het consistorie kwam met de mededeeling, dat hij naar Berbice zou gaan en hulp verzocht om zijn uitrusting en schulden te betalen, kreeg hij ten antwoord, dat het eerste zijn zaak was en hij voor het andere bij de ouderlingen moest zijn.

Een jaar later was het anders. 17 September 1766 was de predikant weer ter vergadering. Hij vroeg verontschuldiging voor wat hij ten nadeele van het consistorie had gezegd en geschreven. Deze werd hem verleend, maar geld om uitrusting en schulden te betalen werd hem geweigerd. Wel verklaarde het consistorie zich bereid zijn verzoek om een paspoort naar Berbice bij directeuren der kolonie te ondersteunen. Eenige malen zijn ds. Klepperbein en ouderling Bon daarvoor ter directie geweest en telkens werden zij met een kluitje in 't riet gestuurd, tot hun ten slotte duidelijk te verstaan gegeven werd, dat men niet begreep, dat het consistorie na zooveel jaren zich ineens de zaak van ds. Muller zoo ging aantrekken. Directeuren verweten ds. Muller, dat hij zijn gemeente verlaten had, niettegenstaande zij zijn hulp en vertroosting juist noodig had, en dat hij, als hij geld van het consistorie zou hebben gekregen, om Berbice zich niet zou hebben bekommerd en het beroep naar Silbitz zou hebben aangenomen. Directeuren voegden hieraan toe, dat zij weinig zin hadden de kolonie opnieuw aan verwarring en oneenigheid prijs te geven en aan de Lutherse gemeente daar tegen wil en dank een predikant op te dringen.

Het antwoord van ds. Klepperbein en Bon was, dat het consistorie handelde uit medelijden met ds. Mullers armoedige omstandigheden, en door de overgelegde stukken overtuigd was, dat de predikant op last der regeering in Berbice vertrokken was.

Een maand later deelden directeuren mee, dat zij over de zaak van ds. Muller naar gouverneur en raden geschreven hadden en hun antwoord wilden afwachten, alvorens te beslissen. Middelerwijl machtigde het consistorie ds. Klepperbein om ds. Muller f 300.— te betalen als traktement over het laatste kwartaal van 1763.

Wèl was het consistorie radicaal van standpunt veranderd. Er ging 3 December 1766 een booze brief naar Berbice, waarin werd gezegd, dat nog niet was uitgemaakt wie de schuldige in deze zaak was, — dat men elkaar de misslagen moest vergeven,

en ds. Muller zich toch niet aan onrechtzinnigheid of openbare zonden en lastering had schuldig gemaakt. Ontslag had men hem niet gegeven, maar evenmin had men hem laten terugkomen. Ten slotte gaf het consistorie den kerkeraad in overweging ds. Muller, „thans nog zijnden Leeraar uwer gemeente” te laten overkomen, hem uitrustingsgeld te betalen en althans een gedeelte van zijn achterstallig salaris.

In de gemeente te Berbice hadden eenige veranderingen plaats gegrepen. 20 April 1767 was Abbensets overleden, terwijl als gemeenteleden om met de nog overige kerkeraadsleden de gemeente te besturen waren gekozen N. N. Cederkreutz ¹⁾, Nelis Andersen en M. H. Lesten. In de gemeentevergadering van 17 Mei 1767 werd andermaal vastgesteld — en Pieter Schweitzer teekende de notulen mee — dat ds. Muller door zijn „willekeurig vertrek” zijn gemeente had verlaten en haar predikant niet meer was. „Het voorgeven”, zoo wordt gezegd, „dat Sijn welEerwaarde doet dat Sijn welEerw. op ordre van de hooge overigheyd uit de colonie heeft moeten vertrekken is seer abusieff, kunnende zulks nooit beweesen worden, en is ook geenszints de intentie van het Hoff van Politie soo geweest, daar is alleenlijk onder anderen ook aan den Captn. Ramelo uit ordre van welgem.^{de} Heeren geschreven, dat hij Captn. (vermits hij met zijn schip tot dekking van de Rivier Canjen voor desselfs mond moest blijven liggen) zig van alle Burgers en Perzoonen konde en moeste ontlasten welke om te repatriëeren binnen Sijn scheepsboord waaren; hieronder hadden Heere Muller zig geenzints behoeften te reekenen, soo Sijn welEerwaarde maar genegenthijd had gehad in de Colonie te willen blijven”.

De vergadering verklaarde zich echter „met een grooten christelijk medelijden te zijn aangedaan om den deplorabelen staat” van ds. Muller, en zeide bereid te zijn alles te vergeten en te vergeven. Onverplicht wilde men hem f 744.11.— geven. En nu er weer een predikant noodig was — zij het voor een veel zwakkere en minder vermogende gemeente — wilde men ds. Muller, als nieuw door het consistorie te beroepen predikant laten komen, maar het zou zuinig moeten gaan en wel eens kunnen gebeuren, dat het traktement niet op tijd bijeen was. Verder was de pastorie

¹⁾ Netscher (253, 255) noemt Christiaan Frederik Theodosius Cederkreutz, die in 1765 ongeveer gelijktijdig met den opvolger van Van Hoogenheim gouverneur J. Heijliger Joh. zn. (1764–1767) in de kolonie zou zijn gekomen. In de notulen wordt later van C. F. T. Cederkreutz gesproken.

nog bij het gouvernement in gebruik – de gouverneur was zelf erin gaan wonen – en zou de te verwachten gereformeerde predikant voorloopig in de Luthersche kerk, die dus blijkbaar vrij gegeven was, moeten preeken. Dit alles werd naar het consistorie in Amsterdam geschreven en ook naar de directie der kolonie aldaar in antwoord op de door haar door middel van gouverneur en raden ingewonnen inlichtingen.

Toen de brief, 19 Juni 1767 geschreven, het consistorie bereikte, was ds. Muller 6 October 1767 overleden.

Nog vier jaren daarna bleef de Luthersche gemeente in Berbice slapende. De notulen der vergadering van 21 Maart 1771 sluiten aan bij die van 17 Mei 1767. Ouderling Buse, inmiddels „eerste raad van regeeringe der beyde hoge geregtshooven” geworden, had de leiding. Het blijkt, dat ouderling Beudiker overleden was in 1768, Schweitzer in 1769, Eckardt in 1770; van de bijzittende gemeenteleden was Andersen overleden en was Lesten in 1769 naar Demerary vertrokken. Als nieuwe assessoren werden nu aangewezen Hendrik Zastrow, de chirurgijn – majoor I. Rieber, Andries van den Bergh en de boekhouder van de soldij J. R. D. Molwitz, terwijl als zoodanig zitting bleven houden C. F. T. Cederkreutz, de weesmeester J. J. Adami en J. G. Maske, eigenaar van Mara en Germania, een schoonzoon van Abbensets. Het bleek in deze vergadering, dat de gemeente de beschikking had over f 2600.— à f 2800.—. Men besloot zich tot het consistorie te wenden om een „bequaam en vredelievend” predikant, maar ditmaal zou het beslist een „Nederduytisch” predikant moeten zijn. Men zou den gouverneur verzoeken de pastorie te ontruimen en anders van gouvernementswege voor een goed logies ten dienste van den predikant te zorgen. Van de gereformeerden werd nogal steun verwacht. Men stelde zich voor, dat er samenwerking zou bestaan en de beide predikanten beurtelings drie weken achtereen in de Luthersche kerk in het fort en in de gereformeerde kerk „boven in de rivier” zouden dienst doen. Men besloot ook 12 slaven aan te koopen, o.a. opdat de predikant niet meer nu van den eenen en dan van den anderen ouderling een slaaf zou behoeven te gebruiken maar een vasten oppasser zou hebben.

Dit alles werd aan het consistorie meegedeeld, maar dit weigerde nu zijn medewerking, omdat er nog altijd geen fonds was, als in 1744 al werd wenschelijk geacht; men zou echter genoegen nemen met een borgstelling van eenige leden tot een bedrag van f 1200.— gedurende zes jaren. Als dat in orde zou zijn, het predi-

kantshuis ontruimd en het aantal lidmaten der gemeente werd opgegeven, zou het consistorie „delibereeren, of het zal kunnen goed gevonden werden, te besluyten eenen predikant voor UEerw. gemeente te beroepen”.

Vager kon het wel niet, maar toch viel deze brief in Berbice in goede aarde, en het volgend jaar werd f 3700.— naar het consistorie overgemaakt.

Van de 12 slaven, waarvoor de gemeente op een der eerstkomende ladingen „ingeteekend” had, werden er bij loting 6 toegewezen, 4 mannen en 2 vrouwen, die f 420.— „pr. Pièce” kosten, zoodat daarmee f 2520.— van het gereede geld gemoeid was. In een brief van 4 Maart 1773, waarin dit naar Amsterdam bericht werd, werd de verwachting uitgesproken, dat de gewenschte leeraar spoedig zou komen, maar over het fonds en de pastorie werd niet gerept. Prompt antwoordde het consistorie: hoe staat het met fonds, predikantshuis en aantal lidmaten?

Al eerder, in 1769, had men 500 acres plantage-grond van de directie der kolonie willen toegewezen hebben, maar dit was afgestuit op den eisch van f 5000.— heffing op de overdracht, ineens te betalen. In de vergadering van den kerkeraad van 28 October 1774 bleek, dat men die som ook in tien jaarlijksche termijnen zou kunnen betalen, en toen werd besloten daarop in te gaan, ook om langs dien weg tot fondsvorming te komen. Aldus werd de grondslag gelegd voor de plantage Augsburg. Elke aanwijzing, waar deze gelegen heeft, ontbreekt. May noemt deze plantage ook De kleine Maripaan, en Hartsinck spreekt van twee banken in de Berbice-rivier tusschen fort St. Andries en de redoute Samson, genaamd de groote en kleine Marepaan. Het is mogelijk, dat op die hoogte Augsburg gelegen heeft. In een veel lateren brief (1841) wordt gezegd, dat Augsburg ligt aan de andere zijde der rivier op drie kwartier afstand van de pastorie. In de laatstgenoemde kerkeraadsvergadering werd ook verklaard, waarom men zich in het bijeenkomen zoo beperken moest: de leden woonden te ver uit elkaar, en buiten de vergadering bestond evenmin gelegenheid tot overleg, omdat men elkaar niet zag. De assessor Cederkreutz vroeg en verkreeg ontslag, omdat hij, met tijdelijke goederen niet gezegend, niets kon bijdragen voor de kerk. Het predikantshuis bleek nu eindelijk ledig te zijn. May zegt, dat het gouvernement, dat elf jaren lang de pastorie gebruikte, daarvoor, evenmin als voor het hospitaal, eenige vergoeding aan de gemeente betaalde.

Een half jaar later, 18 Februari 1775, wilde de kerkeraad spij-

kers met koppen slaan. Buse was nog steeds de eenige ouderling; C. P. Jauch, eigenaar van Agatha, en J. C. Sander, administrateur van Anna Leonora, waren nieuwe assessoren. Op een intekenlijst was voor f 5065.5 geteekend, te betalen bij de komst van den nieuwen predikant. Met een afschrift van deze lijst werd maar vast een volmacht om een predikant te beroepen naar Amsterdam gezonden. Zes kerkeraadsleden verbonden zich voor de richtige betaling van het traktement. Meegedeeld werd, dat er 180 lidmaten waren, van welke 87, uit Duitschland afkomstige, militairen. Het consistorie nam met deze mededeelingen genoegen. Ds. Klepperbein en ouderling Bon waren op hun verzoek reeds eenige jaren geleden als gecommiteerden ontslagen. De predikanten Klepperbein en Alberti ¹⁾ namen op zich een Nederduitschen predikant voor Berbice te zoeken, met den president-ouderling Van Lankeren, maar in de vergadering van 4 October 1775 moesten zij berichten niet geslaagd te zijn onder de predikanten der kleine buitengemeenten. Een jaar later was echter bereid gevonden de 44jarige ds. Anthony Glintkamp van Purmerend ²⁾. Directeuren der kolonie keurden het beroep goed. Volgens den beroepsbrief kreeg de predikant f 1200.— traktement, vrije woning, de noodige huisslaven en een jacht met vier riemen. Voor 6 jaren verbond hij zich. Maar in afwijking van het in Berbice ontworpen had het consistorie hem voor zijn weduwe — hij ging met vrouw en twee dochters — f 400.— in plaats van f 300.— pensioen moeten toezeggen, en niet alleen voor den tijd van haar verblijf in Berbice ³⁾ maar ook bij vertrek van daar. Het uitrustingsgeld, f 800.—, was f 200.— meer, dan de kerkeraad had beschikbaar gesteld.

Het vertrek van ds. Glintkamp heeft heel wat voeten in de

¹⁾ Ericus Fredericus Alberti (1724–1788) was van 1768 tot zijn overlijden predikant te Amsterdam.

²⁾ Volgens mr. J. Loosjes, *Naamlijst van predikanten, hoogleeraren en proponenten der Luthersche kerk in Nederland*, was hij geboren te Amsterdam, studeerde te Rostock, 1757 predikant te Harlingen, 1759 te Purmerend. Hij schreef *Vijf predikatiën over het eerste hoofdstuk van den Brief aan de Hebreërs, tot het 12e vers ingesloten* (1773/5). De Bie en Loosjes, *Biographisch woordenboek van Protestantsche Godgeleerden in Nederland*, III, 269 zegt van dit boek: indien „al geschikt... om kerkelijke regtzinnigheid te onderhouden en te vermeerderen, het mist... de opwekking van den regten zin, om door handel en wandel de Christus en zijnen Vader te verheerlijken”.

³⁾ Zooals bij de vorige predikanten. Weduwe-pensioen was in dien tijd nog niet algemeen. Zie Knappert, *Ned. archief voor kerkgeschiedenis* Mei 1930, 35.

aarde gehad. Den 29sten September 1776 preekte hij afscheid te Purmerend met de bedoeling den 1sten October scheep te gaan, maar directeuren der kolonie wilden om niet opgegeven redenen, dat hij met een volgende gelegenheid zou gaan. Dit schip had echter door een zware storm schade gekregen, moest hersteld worden, zoodat het niet op den gedachten tijd vertrekken kon. Nu zou de reis gedaan worden met „De jonge Jan” van kapitein Jan de Groot. Dat zou kort na 27 December moeten geweest zijn, want tot dien datum, van 22 Augustus (sic!) af, werden aan de gemeente te Berbice ruim f 600.— aan logementskosten in rekening gebracht. „De jonge Jan” werd op de reede van Texel overzeild; van 1 Januari tot 13 Maart 1777 was dit schip in herstelling en vertoefde ds. Glinkamp in een logement in Den Helder, wat weer ruim f 400.— kostte, zoodat al met al de uitzending van dezen predikant de gemeente op f 2600.— kwam te staan.

Daar ginds wachtte men vele maanden tevergeefs. 20 Februari 1777 schreef de kerkeraad, dat het predikantshuis gereed was „met een moestuyn zoo goed, als men in dese kolonie nae het seizoen kan wenschen”.

Ook de reis van ds. Glinkamp was niet voorspoedig, vooral op het laatst. 30 April viel de groote mast over boord en brak de tweede mast; eenige dagen later liep het schip op een zandbank, „zodat de kiel van het schip sprong en hier en daar in de zee dreef”. Ten slotte liep het schip op een modderbank even buiten de Berbicerivier, vanwaar de passagiers werden afgehaald ¹⁾.

Begin Mei zette ds. Glinkamp in Berbice voet aan wal en 18 Mei, zooals hij zelf opgaf, of den 25sten, gelijk de kerkeraad meldde, deed hij zijn intree met een preek over Colossensen I, 9 (Daarom ook wij, van dien dag af, dat wij het gehoord hebben, houden niet op voor u te bidden en te begeeren, dat gij moogt vervuld worden met de kennis van zijnen wil, in alle wijsheid en geestelijk inzicht).

Er is een brief van 30 Juni 1777 van Buse aan ds. Klepperbein, die wel van particulieren aard is, maar voldoende eigenaardigs bevat over het geestelijk leven in de kolonie om dat hier te vermelden. Waarschijnlijk hebben zij elkander gekend in Jeverland, althans daar gemeenschappelijke kennissen gehad, want Buse bedankte den predikant voor de „Nouvelles van Jever” en vroeg om het vervolg. Hij vertelt iets van zijn drie kinderen, van welke

¹⁾ Hartsinck, 281 noemt een zandbank om Krabbeneiland, voornamelijk aan de westzijde en ten noorden.

Lodewijk juist uit Holland was teruggekomen om hem te helpen in zijn „comptoirsaaken”, die zich gelukkig uitbreidden, want het viel zwaar uit de inkomsten der plantages de kinderen op te voeden. Ds. Klepperbein had klaarblijkelijk Lodewijk ontmoet, en aanleiding gevonden den vader te schrijven over de onderwijzing van zijn zoon in de Luthersche leer. In zijn antwoord daarop stelt Buse op den voorgrond, dat hij „een getrouw en bestendig voorstander” dezer religie is, maar niet had kunnen beletten, dat zijn zoon meest met gereformeerden had omgegaan en geneigd is dien godsdienst aan te nemen. De vader vond dat uit godsdienstig oogpunt niet erg en, maatschappelijk gezien, wel praktisch: „in substantie” is er in de twee religiën geen verschil en de gereformeerde is de „praedomineerende”. Daarbij kwam, dat de Luthersche kerk telkens vacant was, en de gereformeerde bestendig een leeraar had; „soo soude mij in dit land, voornamentlijk indien men het tijdelijk welsijn van sijn kroost, hetsij in huwelijk off anders wil betragten, het best schijnen, en onder correctief er in te berusten, soo de tijd en geleegentheyd het voordroeg; ten opzigt van het eeuwig welsijn agte ik onnoodig UWelEerw. hier over te onderhouden, terwijl UWelEerw. sulks voordraagd, wel bewust zal zijn, *dat daar de Eeuwigheyd verschijnt, 't verschil verdwijnt.*”

Verder scheef Buse over zekeren Uhlman, die tot koster en voorzanger was aangesteld en aan de goede gedachten van ds. Klepperbein over hem beantwoordde.

Ook ds. Glinkamp heeft het niet lang gemaakt in Berbice. De juiste redenen van zijn vertrek blijken niet uit de stukken. Tusschen 18 Februari 1775 en 10 Januari 1784 zijn geen notulen opgezonden. De notulen van het consistorie in „Antekening en Prothocol” eindigen in 1781. Er zijn dus leemten in de gegevens, die een recht oordeel moeilijk maken. Zeker is, dat de klachten, die ds. Glinkamp aanhief, buitengewoon heftig waren, en niet gedragen werden door de feiten, die hij zelf daarvoor aanvoerde.

2 Februari 1778, dus na negen maanden verblijf in de kolonie, schreef hij aan het consistorie voornemens te zijn „aanstaande voorjaar” terug te gaan. Hij hoopte het consistorie dan mondeling in te lichten over hetgeen er gebeurd was, en mocht hij komen te sterven, dan zou hij zorgen, dat zijn uiteenzetting het consistorie bereikte, om te voorkomen, dat er ooit weer een predikant naar Berbice zou gezonden worden, ten minste op zulke voorwaarden, als hij gegaan was, „wijl die zijn geheele Familie heeft gedeclineerd en waardig is door een verschrikkelijke straf ge-

pijngt, ter doot gebragt te worden, het nog gelukkiger heeft, als om voor Luterse Predicant te worden zo na de Berbice gesonden te worden als ik geweest ben”.

Omtrent zijn verblijf en werkzaamheden schreef hij het volgende. In de eerste kerkeraadsvergadering had hij zijn papieren overgelegd en de ordonnantie onderteekend. Bij zijn intree had hij drie „voorstanders” ingezegend, door Buse als leden aangenomen, en den volgenden zondag weer een. In December 1777 was op de tweede kerkeraadsvergadering een voordracht voor 3 plaatsen opgemaakt, maar niemand was afgetreden. Buse stelde in deze vergadering voor, dat alle aan- en afwezige leden de notulen, die een scriba in het klad en een klerk van Buse in het protocolboek zou inschrijven, zouden onderteekenen. Ds. Glinkamp achtte dat in strijd met de kerkelijke ordinantie, hem door het consistorie meegegeven en overal behalve in Berbice gebruikelijk. Wat Buse beval, namen de anderen aan, en zoo moesten de door ds. Glinkamp ingeschreven notulen worden uitgescheurd. Het was meer een vloekende dan een kerkelijke vergadering geweest.

Wat de predikant over de derde kerkeraadsvergadering, van 2 Januari 1778, schreef, is niet heel duidelijk, maar komt hierop neer, dat hij meedeelde over een jaar naar het vaderland te willen vertrekken na behoorlijk afscheid genomen en zijn testimonia ontvangen te hebben. Hij vertelde ook, dat de gemeente murmurde over het gedrag der ouderlinge en rekening en verantwoording van de ingezamelde gelden wilde hebben. Hij betreurde het overlijden van den gouverneur Isaac Kaecks (1775—1777), die hem een trouwe vriend en raadsman was.

Verderop werden als grieven nog genoemd, dat men wilde, dat de predikant zeven negers zou onderhouden, wat hem f 300.— zou kosten, en dat hem nog geen traktement was betaald, omdat hij f 800.— in Holland zou hebben opgenomen. 25 Maart 1779 was ds. Glinkamp nog in Berbice maar niet meer als de predikant der Luthersche gemeente. Ziekten van zijn vrouw en hemzelf hadden hem belet terug te gaan. De kerkeraad had hem echter aan zijn woord gehouden, en zoo had hij 31 Januari 1779 afscheid gepreikt en een behoorlijk testimonium en actum dimissum gekregen. In den brief, waarin hij dit schrijft, deelde hij mee, dat de kerkeraad van het begin af had geweigerd zijn beroepsbrief te teekenen. Zou dit de reden zijn, dat men wederzijds zich blijkbaar vrij voelde van de zes jaren, waarvoor de verbintenis oorspronkelijk gedacht was?

In het vaderland terug schreef ds. Glinkamp 23 Augustus 1779

aan het consistorie. Hierin herhaalde hij de oude klachten en kwam hij met nieuwe voor den dag. Zijn huis lekte, zoodat hij het had moeten verlaten. Iedere veertien dagen moest hij de rivier op om in de bovenkerk te preeken, wat niet in zijn beroepsbrief stond, f 30.— moest hij betalen voor „Paruyke opmaken”, f 100.— aan „scheeren en hospitaalgelden . . . voor medicijnen”, zoodat hij niet meer dan f 700.— voor levensonderhoud overhiel, terwijl het leven eens zoo duur was als in het vaderland. Vrouw en kinderen had hij in Berbice achtergelaten. Hij legde een „getuigschrift en recommandatie” over van den gouverneur mr. P. H. Koppiers (1778–1781 en 1784–1789) en riep de medewerking van het consistorie in voor een beroep naar Batavia of Kaap de goede hoop.

De gecommitteerden van het consistorie, die eerst 13 December 1779 over dezen brief vergaderden, waren van oordeel, dat de inhoud was „van zoodanige natuur . . . dat wij daarover ons niet kunnen inlaaten”. Ds. Klepperbein had toen ook al een brief van Buse. Deze draagt geen dagteekening, maar was verzonden met het schip, waarmee ds. Glinkamp naar Holland gegaan was. Buse schreef, dat hij eigenlijk niet wist, waarom ds. Glinkamp vertrokken was. Wel wist hij, dat deze al in de eerste kerkerads-vergadering f 2000.— traktement gevraagd had, zelf scriba had willen zijn, maar het niet noodig gevonden had afschriften der notulen aan het consistorie te zenden. Veiligheidshalve werd hieraan toegevoegd, dat ds. Glinkamp al het hem toekomende had gehad en dus geen vordering op de gemeente had. „Onder-tusschen is het allersmertelijkst”, besloot Buse, „voor onse Gemeente, naar zoo veel moeite en middelen aangewend te hebben, zoo een wonderlijk humeur van een leeraar aan te treffen, die de gemeente zoo schielijk wederom herderloos laat blijven zitten”.

Ds. Glinkamp besloot na de afwijzende houding van het consistorie naar Berbice terug te keeren en vroeg om een kleine gift (19 Januari 1780). Het consistorie schijnt hieraan voldaan te hebben, want in de vergadering van 4 October 1780 was een brief van ds. Glinkamp ingekomen uit Berbice, waarin het consistorie voor de „liefdegaaf” werd bedankt, en de schrijver meedeelde aan de „voorstanders” gevraagd te hebben, of zij hem weer als predikant op de voorwaarden van den beroepsbrief wilden hebben, anders zou hij trachten elders in de West te slagen. Klaarblijkelijk is hierop geen gunstig antwoord ontvangen, want bij brief van 23 Augustus 1780 beval ds. Glinkamp zich en de zijnen in hun be-

hoefte omstandigheden in de gunst van het consistorie aan. Van het verdere levenslot van dezen predikant is mij niets gebleken. Alleen is er een brief van zijn weduwe van April 1791 met bericht van zijn overlijden als „adsistent predicant der Luthersche gemeente te Amsterdam”, met een verzoek om ondersteuning.

Ds. Klepperbein, die na zijn ontslag en dat van ouderling Bon de Berbice – zaken was blijven behandelen met ds. Alberti en den president-ouderling Van Lankeren, kreeg bij zijn emeritaat in 1779 andermaal op zijn verzoek ontslag als gecommiteerde.

Van de kerkeraadsvergadering van 10 Januari 1784 in Berbice zijn er, gelijk gezegd, voor het eerst weer notulen. Buse was voorzitter en Molwitz, Adami, Jauch en H. Bötjer waren als ouderlingen met hem aanwezig. Laatstgenoemde was de beheerder van de plantage Augsburg. Er was blijkbaar geldgebrek, want J. A. Pool & Co. en J. van Nooten te Amsterdam schoten gelden op hypotheek. Een achttal slaven werd nog aangekocht. Er wordt gesproken van een vordering op het gouvernement wegens het gebruik van pastorie en kerkerf van 1764 tot 1782.

Het blijkt verder, dat de godsdienstoefeningen stil stonden. De kerkboeken, die gevaar liepen door kakkerlakken en andere insecten bedorven te worden, werden verdeeld onder de kerkeraadsleden om bij gunstige gelegenheid verkocht te worden. Alle kracht besloot men aan te wenden om straks uit de baten der plantage de gemeente weer op te bouwen.

In den deze notulen begeleidenden brief werd gezegd, dat na het verlaten der gemeente door ds. Glinkamp velen zich hebben onttrokken aan het geven van bijdragen, waardoor is moeten worden afgezien van het weder beroepen van een predikant.

Bij de stukken ligt voorts nog een algemeene volmacht van 21 April 1778 van de ouderlingen Buse, Molwitz, Jauch, Bötjer en Jean Carel Willem Herlin ¹⁾, Lodewijk Christoffel Abbensetz ²⁾ en Frederik Hoedecke op Sebastiaan van Nooten Jansz., schepen van Amsterdam en bewindhebber der Oost-Indische Compagnie.

Ook is er een afrekening, door dezen opgenomen, van het be-

¹⁾ Volgens Netscher, 259 en 411, ingenieur in 's landsdienst. 28 Mrt. 1780 kwam hij in de kolonie, vervaardigde plans voor forten en stedenbouw, later plantage-eigenaar en lid van het Hof van politie.

²⁾ Volgens *De Nederlandsche leeuw* 1935, 134 was deze Abbensetz, in 1766 in de kolonie gekomen, een neef van den oprichter der Luthersche gemeente in Berbice, en is hij 20 Febr. 1827 in Nickerie overleden.

heer van het consistorie voor de gemeente in Berbice van 20 Maart 1765 tot 16 September 1789, sluitende met een batig saldo voor die gemeente van f 910.1. Over het bedrag is nog verschil geweest. De ouderlingenvergadering had aanvankelijk f 835.16 genoemd, de kerkeraad in Berbice meende, dat het f 1267.50 moest zijn. Tenslotte werden de f 910.1 en 3 obligatiën van f 1.000. aan den gemachtigde uitgekeerd.

Ouderling P. W. van Lankeren kreeg in de consistorievergadering van 21 April 1788 ontslag als medecommissaris voor de Berbice-zaken.

Van 1781 tot 1814 was de kolonie afwisselend in Engelsche (1781–1782), Fransche (1782–1784), Nederlandsche (1784–1796), Engelsche (1796–1802), Nederlandsche (1802–1803) en Engelsche handen. Het is bij den vrede van Parijs door Engeland behouden. Nederland zelf maakte zijn Franschen tijd door. De stukken zwijgen al die jaren. May deelt mee, dat er in 1813 twist ontstond onder de leden der gemeente en aan het Hof gevraagd werd een onderzoek in te stellen naar het beheer der gelden. Omtrent den uitslag van dat verzoek wordt echter niets meegedeeld.

In het najaar van 1815 blijkt in Amsterdam te zijn J. A. Hicken als gemachtigde van L. C. Abbensets, J. M. C. Bens, H. Cn. Hintzen, J. A. Frauendorff en J. C. Guhleke namens den Lutherschen kerkeraad in Berbice. Het consistorie benoemde een commissie om met Hicken te spreken over de beroeping van een predikant. Deze commissie bestond uit di. Ebersbach en Lagers, C. Swarth en Mercker en bracht 1 November 1815 verslag uit ¹⁾. Men was het eens geworden over de volgende voorwaarden: f 4000.— jaarlijksch traktement, zes slaven van de kerk zouden ten dienste van den predikant worden gesteld, f 1000.— reiskosten en een gelijk bedrag voor de terugreis, een verbintenis voor zes jaren met verklaring zes maanden vóór het laatste jaar omtrent haar voortzetting, eenmaal dienst des Zondags, beurtelings in het Duitsch en Nederlandsch, de predikant zou zich niet mogen bemoeien met de geldelijke aangelegenheden der gemeente, borgstelling van Hicken. Omdat deze daartoe geen volmacht had, zou de regeling van weduwe- en kinderpensioenen worden overgelaten aan het overleg tusschen predikant en gemeente.

Het trekt de aandacht, dat het traktement viermaal zoo hoog

¹⁾ Ds. Chr. H. Ebersbach (1763–1858) was van 1796–1839 Luthersch predikant te Amsterdam; ds. G. H. Lagers (1760–1833) van 1807 af.

werd gesteld, als het tevoren was. En het zou nog veel hoger worden. De kolonie maakte dan ook een gouden tijd door. Met suiker, koffie en katoen werden schatten verdiend, dank zij den ruimen aanvoer van werkkrachten, zegt Netscher (blz. 301/2).

Het kostte niet veel moeite een predikant voor Berbice te krijgen. Ds. Rudolph Scheffer van Beverwijk verklaarde zich bereid om te gaan. Het consistorie kreeg blijkbaar weer schik in het geval en besloot de behartiging van de kerkelijke belangen van Berbice blijvend op te dragen aan de bestaande commissie voor Suriname, die voortaan heeten zou commissie tot de kerkelijke zaken in de West-Indiën, waarin di. Lagers en Sartorius ¹⁾ en de ouderlingen Swarth en Mercker zouden zitting hebben.

Ds. Scheffer kwam 6 Juni 1816 na een voorspoedige reis in Berbice aan. 22 October van dit jaar schreef hij uitvoerig aan de permanente commissie van het consistorie. Zijn huis was nog niet gereed geweest, maar de scriba had hem drie maanden op zijn plantage geherbergd. Na driemaal ziek geweest te zijn, hoopte hij nu geacclimatiseerd te zijn. Hij schreef zeer opgewekt: het gehoor nam wekelijks toe; het weduwe-pensioen was op f 500.— bepaald en zijn eigen traktement zou waarschijnlijk op f 5.000.— gebracht worden.

Dat het goed ging, blijkt ook uit ds. Scheffers brief van 18 Februari 1817, waarin gevraagd wordt om H. C. Hintzen, die den brief zal overhandigen, als gemachtigde van den kerkeraad bij te staan bij het zoeken van een koster-voorzanger-organist, die een school zal kunnen houden, en bij den aankoop van het noodige zilverwerk voor doop en avondmaal, eenige schilderijen voor de pastorie en 40 bijbels in gr. octavo met psalmen en gezangen. Hintzen en Hicken werden geroemd als de steunpilaren der gemeente. Ds. Scheffers gezondheid was redelijk; „het opkomen der Gemeente blijft alle verwagting overtreffen”.

30 Januari 1818 schreven J. A. Frauendorff en A. G. Burmester namens den kerkeraad in Berbice, dat de gemeente nu over de middelen beschikte om een fonds te vormen voor het weduwen-pensioen. In een volgenden brief werd daartoe f 500 overgezonden, en blijkbaar had de gemeente toen een belangrijk te goed bij den bankier S.A. Westerlo, want het consistorie werd gemachtigd, daar zooveel op te nemen, als noodig mocht zijn om een kapitaal te koopen, dat jaarlijks f 500.— rente zou opleveren. Zoo raakte de gemeente in het bezit van f 20.100.— 2½% Ned. Werkelijke

¹⁾ Georg Frederik Sartorius (1773–1845) stond van 1814 te Amsterdam.

schuld. Meegedeeld wordt, dat het met de kerk zeer wel gaat, en de leeraar de instemming heeft van alle hoorders.

Een paar jaar later schreef de scriba E. F. Häntze weer, dat van den staat der gemeente gunstige berichten te geven waren, zoowel wat betreft den bloeienden stand der geldmiddelen als over het getrouw opkomen van de gemeente in de openbare godsdienstoefeningen. De predikant, wiens dienstdag over anderhalf jaar zou verstrijken, had zich opnieuw aan de gemeente verbonden. Zijn traktement was op f 7000.— gesteld.

De volledige kerkeraad was als volgt samen gesteld: ds. R. Scheffer, assessoren: L. C. Abbensets, A. G. Burmester, Hs. Sneepel, G. Prass, J. H. P. Broeker, J. C. Wolff, lidmaten der gemeente: J. H. H. Sander, J. L. Barnstedt, C. J. Grade, J. J. C. L. Franzen en J. F. Schwartz.

Het kapitaal bij de firma S. A. Westerlo & Co. was zeer toegenomen en de kerkeraad, die blijkbaar den firmant S. A. Westerlo niet voor het hoofd wilde stooten, verzocht het consistorie bij diens overlijden als medebestuurder van die fondsen met de genoemde firma op te treden. Dat was niet naar den zin der anderen firmanten J. P. Jannette Walen en Ch. H. Roden. Juist had de firma 1 Mei 1822 voor de Evangelisch-Luthersche gemeente te Berbice van mr. C. W. Wyborgh aangekocht de Heerlijkheid Zeyst „met al de Regten en Geregtigheden, prerogativen en preëminentien, mitsgaders het Regt der Jagt en Visscherij en de Gebouwen, Bosschen, Lanen en verdere ap- en dependentien, daarbij behoorende”. Daarvan althans wilde de firma de administratie alleen voeren, en de contante gelden dan telkens afdragen aan het consistorie.

Het is de plantage Augsburg geweest, die zoo zeer bijgedragen had tot den stoffelijken bloei der gemeente. Het kapitaal was aangegroeid tot f 116.000.— Het denkbeeld om daarvoor een landgoed of boerderijen aan te koopen met de bedoeling uit de opbrengst daarvan voortaan het traktement van predikant en kosten en het onderhoud der kerk te bestrijden was uitgegaan van den kerkeraad te Berbice.

Het is niet bekend, hoeveel het bezit der heerlijkheid jaarlijks aan de gemeente heeft opgebracht; evenmin wat de reden geweest is, dat 30 Januari 1830 de heerlijkheid weer is verkocht ¹⁾.

¹⁾ Zie jhr. mr. E. B. F. F. Wittert van Hoogland, *Bijdragen tot de geschiedenis der Utrechtsche ridderhofsteden en heerlijkheden*, 471. De koopacte kon ik niet raadplegen; de verkoop in 1830 geschiedde voor een bedrag van f 58.200.—.

Het groot-consistorie te Amsterdam, waarheen het consistorie de zaak verwezen had, verklaarde zich tegenover den kerkeraad te Berbice niet bereid de administratie der heerlijkheid mede op zich te nemen.

18 Augustus 1822 overleed ds. Scheffer tot groote droefheid van kerkeraad en gemeente. Hij was ontegenzeggelijk de beste predikant, die de Luthersche gemeente in Berbice had gehad. De waardeering voor zijn persoon en werk blijkt ook hieruit, dat de kerkeraad zich onverplicht verbond voor zijn drie kinderen tot hun 18de jaar jaarlijks f 275.— te betalen.

Men verzocht het consistorie voor een nieuwen predikant te zorgen, een gehuwd man. Als ds. Scheffer zou hij krijgen f 7000.— traktement, vrije woning, genees- en heelkundige hulp voor zich en zijn gezin, f 1000.— voor de heen- en f 1200.— voor de terugreis, maar een eventueel weduwepensioen zou eerst ingaan, wanneer mevrouw Scheffer was overleden of hertrouwd.

In afwachting van zijn komst zou de koster des zondags een stichtelijke verklaring van het evangelie lezen,

Men herinnert zich de bepaling, dat bij den doop van gekleurden verklaard moest worden, dat zij geen aanspraak zouden maken op een kerkelijke bediening, in 1744 van overheidswege gesteld. Echter leest men voor het eerst onder ds. Scheffer van het toetreden van negers en kleurlingen tot de gemeente. Reeds bij het leven van dezen predikant was in de gemeente de vraag gesteld, of deze leden stemrecht konden krijgen en tot lid van den kerkeraad gekozen worden. Een gemeentevergadering van 12 Februari 1821 had ontkennend geantwoord, maar op voorstel van den predikant goedgevonden nog het gevoelen te vragen van de zustergemeenten te Demerary, Suriname en Curaçao. De zaak kon minder zuiver gesteld worden, omdat in Berbice de bepaling gold, dat een neger of kleurling niet een plantage kon besturen, en volgens het reglement van de gemeente Augsburg altijd door twee leden van den kerkeraad bestuurd werden.

Het antwoord uit Demerary, in het Duitsch gesteld, door ds. J. [?] H. W. Kolb hield geen raad in.

Uit Suriname schreef de „diacon en scriba” D. S. von Königs-löw, dat men daar aan „onechten” geen stemrecht wilde toekennen en aan echten „niet buiten de grootste noodzakelijkheid” tot in den derden graad — castice —, niettegenstaande men er zeer geschikte kleurlingen had, op wier gedrag niets viel aan te merken en die uitmuntten in hun godsdienstige gedragingen boven vele

blanken. Verder werd geraden met het oog op Augsburg volstrekt geen negers tot lid van den kerkeraad te benoemen en buiten noodzaak ook geen kleurlingen.

Het uitvoerigst was het antwoord van ds. J. Muller J.A.zn, uit Curaçao. Eerst verweet het den kerkeraad in Berbice, dat hij het stemrecht niet aan zichzelf voorbehouden had. Tegen het toekennen van stemrecht aan kleurlingen en negers had ds. Muller geen bezwaar: dat zij van een andere kleur zijn, mocht geen reden zijn hun een recht, dat allen leden toekomt, te onthouden. Anders stond het naar zijn meening met de verkiesbaarheid. Immers had niet elk lid aanspraak op het assessorschap van den kerkeraad. Van een recht om benoemd te worden kon geen sprake zijn, en dus moest gevraagd worden of het oorbaar en voegzaam was kleurlingen en negers te benoemen, of dit tot luister en aanzien der gemeente zou strekken. Om die reden placht men de aanzienlijken tot leden van den kerkeraad te kiezen. Lieden van de kleur en negers in den kerkeraad te hebben zou, gelet op het algemeen gevoelen over hen, aan het kerkgenootschap weinig luister bijzetten. Daarom moesten zij zooveel mogelijk worden geweerd, en de bepaling over plantagebeheer verhinderde negers en kleurlingen op gelijken voet met de andere kerkeraadsleden aan de werkzaamheden van het college te doen deelnemen.

Al deze brieven werden naar het consistorie te Amsterdam gezonden met verzoek de zaak op een synode te brengen. Deze kon zich echter niet uitspreken, omdat het haar verboden was briefwisseling te houden met gemeenten buiten het koninkrijk. Daarom gaf het consistorie zijn eigen meening te kennen, die hierop neerkwam, dat elk lid stemrecht had, zonder dat kleur en afkomst daarbij in aanmerking konden komen; het christendom kent geen scheidsmuren tusschen christenen en christenen, die allen één zijn in Jezus Christus. Ook bij de keuze van „voorstanders” zouden alseemige vereischten mogengelden „kunde en braafheid”. En derhalve mochten negers en kleurlingen uit den kerkeraad niet geweerd worden, tenzij plaatselijk omstandigheden dit zouden eischen.

Vóór het bericht van het consistorie kwam, had men in Berbice al besloten de stemgerechtigdheid toe te staan aan negers en kleurlingen, ongeacht echte of onechte geboorte, en over het geheel voelde men het meest voor den uit Curaçao ontvangen raad. Welke invloed die uit Amsterdam op de eindelijke beslissing gehad heeft, is niet bekend.

In den brief van het consistorie werd de kerkeraad in Berbice

bedankt voor een gift van f 6000.— ten behoeve van den bouw van een nieuwe kerk. Uitzicht op beroeping van een predikant voor Berbice kon niet gegeven worden, daar er veel vacatures in Nederland waren. Wel was, zoowel voor Suriname als voor Berbice ds. G. Eckhard te Groningen gepolst, maar, althans voor Suriname, had deze niet aannemelijke voorwaarden gesteld ¹⁾. Het consistorie gaf in overweging ds. D. van Kanngieser ²⁾, die als Luthersch predikant naar Suriname vertrokken was, af en toe te laten komen preeken.

Waarschijnlijk is dit niet gebeurd, want Berbice werd ongedacht geholpen, en wel op een tot nu toe ongebruikelijke wijze. Er is hierover niet anders dan een brief van 18 October 1824 van de firma S. A. Westerlo aan het consistorie met de mededeeling, dat de proponent Johannis Vos het beroep naar Berbice heeft aangenomen, „en als zodanig zich aan ons pr. contract . . . verbonden”. Volgens de notulen van 4 November 1824 was hij ter vergadering van het consistorie en bedankte hij voor de ondersteuning, bij zijn studiën verleend. De *Naamlijst* van mr. Loosjes vermeldt ook Johannis Vos, geboren te De Rijp, die studeerde te Leiden en aan het seminarie te Amsterdam, 1 December 1824 te Amsterdam werd ingezegend en 20 Februari 1825 te Berbice intree deed. Hij zou in 1830 overleden zijn. Zijn opvolger werd echter reeds 22 November 1829 te Amsterdam gewijd tot den dienst te Berbice.

Van ds. Vos heb ik verder niets gevonden.

Hoe ds. H. W. P. Junius, geboren 30 April 1803 te Amsterdam, in Berbice gekomen is, is mij niet gebleken. Van hem als voorzitter en J. F. Schwartz als scriba van den kerkeraad is een brief van 4 Februari 1832 aan het consistorie, waarin gevraagd werd om een rekening en verantwoording van het weduwefonds, daar de gemeente is vergaderd geweest en den kerkeraad rekenschap gevraagd heeft. Ruim een jaar later, 10 Juli 1833, werd dat verzoek herhaald door G. Prass en C. von der Marck, ouderlingen en administrateurs van Augsburg, in laatstgenoemde hoedanigheid belast met de briefwisseling over de fondsen. Eindelijk, October 1833, was de rekening ontvangen. Het bleek, dat het kapitaal f 24.400.— cert. N.W.S. bedroeg, en dat de weduwe van ds. Scheffer nog steeds pensioen trekkende was.

¹⁾ West-Indië, Bijdragen tot de bevordering van de kennis der Nederlandsche West-Indische koloniën II (1858), C. M. Moes, „Geschiedenis der Evangelisch-Luthersche gemeente in Suriname”, 244.

²⁾ Hij was in 1806 predikant te 's-Hertogenbosch en van 1824 tot 1826, toen hij overleed, te Paramaribo.

Maar het consistorie bleef nalatig in het zenden van wekelijksche verantwoordingen, terwijl S. A. Westerlo & Co. daaraan regelmatig voldeed. In Februari 1840 was na de in 1832 gezonden verantwoording niets meer ontvangen, en de gemeente bleef een jaarlijksche verantwoording eischen. Nu had zij besloten, dat de fondsen moesten worden verkocht, en de gelden opnieuw belegd in aandeelen van de onder privilege van het Engelsche gouvernement opgerichte bank te Georgetown, die 4% rente gaf. Verzocht werd het geld over te maken. Ook deze brief aan het consistorie was van de administrateurs van Augsburg J. W. Obermüller en A. G. Burmester.

Ondanks de afschaffing der slavernij bleef het goed gaan met de middelen der gemeente. Voor den herbouw der verbrande Luthersche kerk in Paramaribo werd £ 100.— overgemaakt, en aan het slot van laatstgenoemden brief werd gezegd: „Wij behoeven UWelEerw. zeker wel niet te onderrigten van de politieke gesteldheid dezer kolonie, betreffende de menschlievende en rechtvaardige afschaffing der slavernij, doch hebben door Gods zegen de satisfactie UWelEerw. te kunnen mededeelen, dat wij onze plantaadje Augsburg nog steeds aanhouden, dat dezelve floreert, en dat wij steeds voortgaan onze voormalige slaven, maar nu vrije arbeiders, te civiliseren en in den Christelijken Godsdienst te doen onderwijzen en opbrengen”. Tot goed verstand van dit laatste moet men weten, dat de vrijgemaakte slaven verplicht waren een zeker aantal jaren op de plantages, waarop zij slaaf geweest waren, te blijven werken.

Het volgend jaar wordt een heel ander geluid vernomen. Ds. Junius is dan na elf jaren dienst vertrokken. Hoe en waarom werd in den brief van 31 Juli 1841 van den president-ouderling Obermüller en den scriba Schwartz niet gezegd. Wel, dat alles op christelijke wijze geregeld is, en aan den predikant een pensioen is toegezegd voor een zeker aantal jaren om desverkiezende naar een andere plaats uit te zien.

In deze omstandigheden deed de kerkeraad weer een beroep op het consistorie om een nieuwen predikant te verkrijgen. Herinnerd werd aan de oude vriendschap sedert 1743. U moet nu niet zeggen, heet het, dat ge uw werkzaamheden niet tot vreemde kerkgenootschappen kunt uitstrekken, want in de gemeente van Christus is niets vreemds, en allen, die Zijn gezegenden naam belijden, zijn en blijven broeders en dienen hulp en dienstbetooning te bewijzen, als het vereischt wordt.

De toestand van de gemeente was niet zoo gunstig meer. Zij

werd dagelijks minder door den verkoop van de meeste Holland-sche plantages, en nieuwe Hollanders en Duitschers kwamen er niet, nu de kolonie Engelsch geworden was. Nog slechts 28 mannen en 30 vrouwen waren lidmaat. Maar geld was er nog genoeg en daarom wilde men blijven voortarbeiden. Daarvoor was het gebruik van de Engelsche taal noodig. De nieuwe predikant zou beurtelings in het Hollandsch en Engelsch moeten preeken en zich van laatstgenoemde taal ook bedienen bij het catechetisch onderwijs naar de behoeften der leerlingen. Op Augsburg was een onderwijzer werkzaam, die het werkvolk onderwees en ook in het Engelsch, omdat de kerkeraad de Creoolsche taal, „als zijnde een ellendig *patois*” wenschte te onderdrukken.

Den nieuwen predikant konden dezelfde geldelijke voorwaarden worden aangeboden, als zijn voorgangers genoten hadden, maar men had bepaalde eischen: de nieuwe predikant zou geen proponent moeten zijn, maar reeds een standplaats hebben, getrouwd en aan een stil, huiselijk leven gewend, het Engelsch volkomen machtig en bereid ook onderwijs in den godsdienst te geven aan bejaarden op „publieke Katechizatiën”, ten einde zoo veel mogelijk het ledental te vermeerderen. Uitdrukkelijk wordt gezegd, dat de predikant geen bemoeienis mag hebben met de geldelijke zaken der gemeente, en dat de zittingen van den kerkeraad gewoonlijk zullen worden voorgezeten door den oudsten ouderling in dienst.

Het is aan het consistorie blijkbaar niet gelukt een predikant te vinden, die aan de gestelde voorwaarden voldeed. Wel verklaarde zich bereid om te gaan W. F. Barbiers (1815–1896), die al eenige jaren geleden proponent geworden was, maar nog geen vaste standplaats had; als hulpprediker was hij werkzaam te Kuilenburg. Ook had hij eenige andere voorwaarden, die men in Berbice niet wilde inwilligen. Zoo had hij van de gemeente dienstboden willen hebben, nu er geen slaven meer waren.

Obermüller en Schwartz schreven 4 Maart 1842 aan de commissie voor de West-Indische zaken van het consistorie (ds. J. C. Loman, den president-ouderling C. Smitt en den vice-president-ouderling mr. C. H. Kühn), dat men zich op een andere wijze had geholpen. Er was al vele jaren als presbyteriaansch leeraar in de kolonie een ds. Alexander Riach, die voor zijn parochie Aca-therine had bedankt, omdat hij die wegens haar groote uitgestrektheid niet kon stichten naar de begeerte van zijn hart, en wilde zich aan de Luthersche gemeente verbinden. Deze had hem een jaar verlof verleend om naar Amsterdam te gaan, daar als

Luthersch leeraar bevestigd te worden en de Nederlandsche taal te leeren.

Helaas heeft ds. Riach het aantal predikanten, waarin de gemeente teleurgesteld is, vermeerderd. Van Januari 1844 tot 9 Februari 1846 heeft hij de Luthersche kerk in Berbice gediend. Geregeld had hij gepreekt en de sacramenten bediend, maar geen ijver aan den dag gelegd om de gemeente uit te breiden. Hij had andere plannen en wilde predikant der Metropolitaansche gemeente van de Schotsche kerk te Georgetown, de hoofdstad van Britsch Guyana (de samenvoeging van de koloniën Essequibo, Berbice en Demerary) worden, wat hem gelukt was. Ds. Riach poogde aan zijn heengaan een schijn van recht te geven. In een gemeentevergadering betoogde hij, dat de fondsen niet toelieten het groote salaris van hem als predikant door te betalen zonder het kapitaal aan te spreken. Zelf wilde hij niet met een kleiner salaris genoegen nemen, en daarom stelde hij voor den band met de gemeente te verbreken, mits deze zekere verliezen, die hij met een „wereldlijke speculatie” geleden had, voor haar rekening wilde nemen. Dit had de gemeente geweigerd. Zij had er ook geen bezwaar tegen de fondsen tot den laatsten penning aan te spreken voor de openbare godsdienstoefening, waarvoor zij bestemd waren.

Zoo werd het alles 16 April 1846 door de ouderlingen W. Hart en J. F. Schwartz aan het consistorie te Amsterdam bericht. Een eeuw lang had de wederzijdsche band bestaan, en nog eenmaal werd een beroep op de Amsterdamsche gemeente gedaan om een predikant te zoeken voor de kerk in Berbice. Maar de middelen waren door de rampen en wederwaardigheden, die sinds jaren de West-Indiën hevig gedrukt hadden, achteruitgegaan en men kon nog slechts / 4.000.— traktament aanbieden; de nieuwe predikant zou een bedaard man moeten zijn, gehuwd of ongehuwd, en liefst de Engelsche taal machtig.

Deze brief is het laatste stuk in het Luthersche archief. De notulen van het consistorie hebben dan al vele jaren over Berbice gezweven.

De in het begin van dit opstel genoemde artikelen van May en White en twee knipsels uit onbekende kranten, mij door den heer F. Oudschans Dentz te 's Gravenhage ter inzage verstrekt, stellen mij in staat nog iets te vertellen van den verderen gang van zaken met deze gemeente. Deze mededeelingen zijn echter onder voorbehoud te aanvaarden, want die uit vroeger jaren zijn niet alle feitelijk

juist. Zoo wordt van ds. Junius verteld, dat hij bijna 800 personen doopte. Maar de jaren na zijn vertrek, zegt ds. White, waren een tijd van achteruitgang. De gemeente stierf bijna uit, daar vele leden zich bij andere kerken voegden; 11 leden bleven over. De Wesleyanen kregen vrij gebruik van kerk en pastorie. De gelden der kerk werden gebruikt voor particuliere doeleinden, en in 1875 werd £ 5000 onder de weinige overgebleven leden verdeeld. Eenigen – May noemt den naam van Joseph Hicken – beklagden zich daarover bij het gouvernement, dat een commissie van onderzoek benoemde, die bepaalde, dat de kerkdiensten hervat moesten worden, en de gelden besteed voor de doeleinden, waarvoor zij bestemd waren.

De kerkeraad riep toen de hulp in van den Lutherschen predikant in Suriname, ds. Sander ¹⁾, die overkwam, preekte, nieuwe leden bevestigde, en aanried voor de kerkdiensten eenige geestelijken ter plaatse uit te noodigen. Zoo preekte drie jaar lang ds. Mittelholzer ²⁾, die in 1878 als Luthersch predikant werd bevestigd, na te voren in Suriname in de Luthersche kerk te zijn opgenomen.

May spreekt van een ingrijpen der overheid in het beheer der fondsen, waartoe o.a. leden van het Hof van politie zouden zijn aangewezen.

10 September 1890 traden kerk en predikant toe tot de Oost-Pennsylvanië synode van de Algemeene synode der Evangelisch Luthersche kerk in de Vereenigde staten van Noord-Amerika. De erkenning door deze synode was van groote beteekenis voor de Lutherschen in Berbice. Zij bevrijdde kerk en gemeente van het gevoel altijd alleen te staan. Ds. Mittelholzer schreef ervan: De Heer zegene de synode, die ongezoekt en nog tijdig kwam om deze afgelegen maar niet onbeteekenende gemeente te redden.

Tot Augustus 1913, toen hij stierf, bleef ds. Mittelholzer de kerk dienen. De 11 leden van 1875 waren tot een bloeiende gemeente geworden, die drie zendingsposten had. De genoemde predikant stichtte de Christian Endeavour Society voor Britsch Guyana en de Geneva Academy.

Na het overlijden van ds. Mittelholzer zond de synode ds. M. H. Stine. Echter was de gemeente zeer achteruitgegaan door de ziekte van ds. Mittelholzer, en waren de leden verspreid. Ds. Stine

¹⁾ Ds. J. C. Sander Az. (1825–1915), van 1863 tot 1883 te Paramaribo.

²⁾ Hartsinck I, 375, 406 noemt reeds een plantage-eigenaar van dien naam.

was te oud om de zaken te herstellen, hij ging reeds na drie maanden terug, en ried aan de kerk op te nemen onder de Board of Foreign Missions, wat de synode in 1916 deed.

De kerk deelde in de opleving, die in alle kerken de laatste 2½ jaar te zien was, schreef ds. White in 1919; dag- en Zondagscholen werden geopend, de pastorie werd herbouwd, de kerk hersteld, en ook de buitengemeenten bloeiden; er zijn nu vier kerken met 300 leden. Het werk is voor een predikant te veel; de tweede staat in Amerika gereed te komen.

In 1923, toen de kerk 180 jaar bestond, werd opgegeven, dat zij 5 à 600 doopleden en 350 belijdende leden telde.

Luthersche predikanten in Berbice.

Johan Hendrik Faerkenius 1752–1754.
 Johan Fredik Mathias Gröschner 1755–1760.
 Salomon Frederik Muller 1761–1763.
 Anthony Glinkamp 1777–1779.
 Rudolph Scheffer 1816–1822.
 Johannis Vos 1825–1830?
 Hendrik Willem Pieter Junius 1830–1841.
 Alexander Riach 1844–1846.
 J. R. Mittelholzer 1878 (1875)–1913.
 M. H. Stine (Stein) 1914.
 Ralph J. White 1916–?